

MÜZİĞİN ULUSAŞIRI DOLAŞIMI BAĞLAMINDA KELDANI-IRAKLI GÖÇMEN AĞLARININ İLİŞKİLENMESİNDE MÜZİĞİN ROLÜ¹

*Evrin Hikmet Öğüt
Prof. Şehvar Beşiroğlu
Doç. Dr. Robert Reigel*

Abstract

Role of Music in Interrelating the Chaldean-Iraqi Migrant Networks in the Context of Transnational Circulation of Music

The multiple effects of transnational migrant networks on the various processes of migration such as decision-making regarding migration, and the economic and socio-cultural life of diaspora communities in multiple sites across state borders have occupied a distinct position in the literature. Considering the role of music as an effective tool in creating these networks, a branch in its own right that encompasses transnational circulation of music exists in ethnomusicology discipline. However, due to the lack of ethnomusicological studies on migration in Turkey, despite a rich migration literature in social sciences, the need for theoretical approaches to the issue is obvious.

In this study, after summarizing multi-dimensional effects of transnational networks on migrant communities, the constituent position of music in the creation of mentioned networks will be discussed with a specific reference to the transnational musical relationships of Iraqi-Chaldean communities around the world. In this context, providing a modest contribution to the current literature is aimed.

Giriş

Bu makale, İstanbul'da geçici olarak ikamet eden Iraklı-Keldani göçmenler ile 2011-2014 yılları arasında yürütülen uzun süreli alan çalışmasını temel almaktadır. Söz konusu alan çalışması kapsamında, Amerika Birleşik Devletleri'nde (Houston ve New York) kimi yakın zamanda İstanbul üzerinden göç etmiş, kimi uzun süredir bu ülkede yaşayan Keldani ailelerin yanı sıra, Kanada ve Lübnan'da yaşayan ikinci kuşak Keldani göçmenlerle de görüşmeler yapılmıştır.² Çalışmaya veri sağlayan kaynaklar arasında, alan araştırması sürecinde İstanbul'dan Avustralya ve ABD'ye göç eden topluluk üyeleriyle yapılan e-mülakatlar ve ulusaşırı Keldani topluluklarının kullandığı online mecralarda yapılan e-alan çalışması³ da bulunmaktadır.

Ulus devlet sınırlarını aşan biçimde farklı coğrafyalara yayılmış olan topluluklar, tam da anlamına içkin bu dağılma nedeniyle ağırlıklı olarak diaspora toplulukları olarak adlandırılmakta ve bu

1- Bu makale Musicult'14/ Music and Cultural Studies Conference'da sunulan "Role of Music in Maintaining Social Ties Among the Chaldean-Iraqi Communities" başlıklı bildirdiden geliştirilmiştir.

2- Esas olarak İstanbul'daki Iraklı-Keldani topluluğu odak alındığından, çalışmaya veri sağlamak ve belli bir oranda karşılaştırma yapmak amacıyla diğer ülkelerde gerçekleştirilen görüşmeler verili imkanlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Ulusaşırı Keldani toplulukları hakkında en kapsamlı veriyi topluluğun önemli yerleşim merkezleri olarak Michigan, California, Musul, Bağdat, Zaho ve Sydney'de yapılacak bir çalışmanın vereceği söylenebilir.

3- "E-fieldwork" kavramı ve etnomüzikoloji disiplini için bkz. Wood 2008:170-187. Ayrıca online etnografi için bir öneri olarak bkz. "Netnography", Kozinets 2013.

gerçevede gerek birbirleriyle gerekse anavatanla kurulan ilişkiler bağlamında ele alınmaktadır. Sosyal bilimler alanında diaspora kavramının, başlangıcından bu güne geçirdiği anlam dönüşümü ve kavramın kullanışlılığı üzerine yürütülen tartışmalar göz önüne alınacak olursa (Dufoux 2011: 29-37), bu çalışmaya konu edilecek olan Iraklı-Keldani toplulukların farklı kıtalara yayılmış diaspora toplulukları olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği veya çalışmanın merkezinde yer alan ve İstanbul'da geçici olarak ikamet eden transit göçmen topluluğunun tek başına ele alındığında bir diaspora topluluğu olmanın niteliklerini taşıyıp taşımadığı tartışılabilir. Diaspora kavramı bu makalede, çalışmanın amacı doğrultusunda, Dufoux'un aktarıyla, antropolog Martine Hovannessian'ın sorunsalı bağlamında, yani, "sürgün yerinde kimlik bilincinin" yaratılması ve "dağılma içinde dayanışmanın sürdürülmesini sağlayan bir ulusal imgelem" inşası açısından ele alınmaktadır (a.g.e. 2011: 37).

Diğer yandan, diaspora çalışmalarının 'kültürün devamlılığı' sorunsalına iki temel eksenle yanıt aradığı söylenebilir. Diaspora topluluklarında sıklıkla 'görülen' bir eğilim, nostalji ve kültürel hafızayı, buna bağlı olarak kültürün korunması fikrini öne çıkaran özcü yaklaşımdır. Diğer bir ana eğilim ise, daha evrenselci bir vurgu ile, dönüşüm, uyum sağlama ve eklemleme arzusuna işaret eder (Kaya 2004: 226). Ancak belirtmek gerekir ki, diaspora topluluklarının karmaşık ve çok katmanlı yapısını anlamak, bu ikiliği aşarak daha geniş bir kavramsal alanın devreye sokulmasını gerektirmektedir (Ramnarine 2011: 145).

Uluslararasılık kavramının, başta ekonomik ilişkiler olmak üzere birden fazla ulus devlete yayılmış ilişkileri tanımlarken, sözü edilen ikiliği aşmak için bir alan açtığı düşünülebilir. Uluslararasılık üzerine çalışan sosyolog Thomas Faist'in deyişiyle, "Uluslararası bir yaklaşım ile, göçmenlerin kültürlerini koruyup korumadıkları ile ilgili soru önemini kaybederken bu kişilerin uluslararası toplumsal mekanlarda bağları, grupları ve örgütleri nasıl tecrübe ettikleri sorusu önem kazanır" (2003: 303).

Diaspora ve göçmen toplulukları arasında kurulan uluslararası ilişkiler, ekonomik, politik ve kültürel bağlamları kapsarken, bunları mümkün kılan sadece ticari meta dolaşımı değil aynı zamanda bilgi, değer ve kültürel ürünlerin paylaşımıdır da. Söz konusu ilişkiler ve özellikle kültürel ürünlerin dolaşımı, göçmen toplulukları için kritik bir önem taşıyan 'ortak tasavvurun' (Kissau-Hunger 2010: 246) ve Hovannessian'ın dikkat çektiği gibi, paylaşılan bir kimlik algısının yaratılmasını sağlar. Müzik ise kültürel kodların taşınmasında önemli bir aracı olarak, bizzat bu ilişkileri mümkün kılan bir pozisyona yerleşmektedir. Bu bakımdan göçmen için müziksel deneyimin kolektif hafızaya seslendiği, ve "bir arada olma", "evde olma", hatta Alan Lomax'a kulak verirken "güvende olma" hissi yarattığı söylenebilir (Lomax'tan aktaran Bailey ve Collyer 2006: 173).

İstanbul'daki Iraklı-Keldani Göçmenler

Orta Doğu'dan (özellikle Irak'ın kuzeyi) Avrupa ve Kuzey Amerika'ya Keldani göçünün 19. yüzyıl sonlarında, ağırlıklı olarak ekonomik sebeplerle başladığı düşünülmektedir (Albayrak 1997: 150, Sengstock 2005: 3) 20. Yüzyılın başında ise Keldaniler, diğer gayrimüslim halklarla birlikte Osmanlı topraklarından göçe zorlanmış, bir kısmı Orta Doğu ülkelerine, Rusya ve Hindistan'a giderken, diğerleri Avrupa'ya göç etmişlerdir. Çeşitli Keldani kuruluşlarının verdiği yaklaşık rakamlara göre, bugün Orta Doğu ülkeleri dışında, Avrupa (özellikle İsveç, Almanya ve Fransa), ABD, Kanada ve Avustralya'da 300,000 kadar Keldani yaşamaktadır ve bu ülkelerin çoğunda kurumsallaşmış bir kültürel ve ekonomik Keldani yaşamından söz etmek mümkündür.⁴

4- ABD'de Keldani göçmen toplulukları ile ilgili olarak bkz. Sengstock 2005.

Irak'tan dış göç, 1980'lerde İran-Irak savaşı ve 1991'de Körfez savaşı ile hız kazanırken, 2003'teki Amerikan işgali ile doruk noktasına ulaşır. Özellikle 2006 yılı Aralık ayında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin yayınladığı bir tavsiye kararıyla, ülkenin merkezinde ve güneyinde devam etmekte olan şiddet göz önüne alınarak, bu bölgelerden gelen irtica taleplerinin geri çevrilmemesi gündeme gelir. Birleşmiş Milletler kapsamında geçici sığınmacı kabul eden ülkelerden biri olarak, Türkiye'deki Iraklı göçmen sayısı bu tarihten itibaren 10.000'i bulurken (Danış 2010: 6), anavatanlarında dini azınlık durumunda olan Iraklı-Keldaniler bu sayının hatırı sayılır bir kısmını oluşturmaktadır.

Çalışmanın merkezinde yer alan transit göçmen Keldani topluluğu, Irak'tan son yıllarda çıkmış, başvuru süreçlerinin farklı aşamalarında, çoğunlukla sığınmacı statüsüyle Türkiye'de ikamet eden göçmenlerden oluşmaktadır. Ülkenin göç politikası⁵ gereğince Türkiye'de ancak transit göçmen olarak geçici bir süre kalarak, ardından ABD, Kanada veya Avustralya gibi bir üçüncü ülkeye yerleşecek olan bu göçmenlerin esasen İstanbul, Ankara gibi merkezlerde değil, sayıları kırkı bulan (Sinop, Van, Bilecik, Yalova gibi) uydu kentlerde ikamet etmeleri öngörülmektedir. Ancak uydu kentlerde özellikle dini ağların ve iş olanaklarının yokluğu veya kısıtlılığı, göçmenleri İstanbul'da kalmanın yollarını aramaya itmektedir.

Bu geçici ikamet 6-8 ay ile birkaç yıla uzayabilmekle birlikte, bu süreçte göçmenlerin gündelik yaşamlarını idame ettirebilmeleri, kalacak yer ve iş bulma, başvuru sürecinin yürütülmesi, eğitim, sağlık gibi bir dizi temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi göçmen ağlarının varlığı ile mümkün olabilmektedir. Yakın dönemli göç çalışmaları, aynı bölgeye daha önce göç etmiş göçmenler ve onların oluşturduğu kurumsal ilişkilerle oluşan göçmen ağlarının, göç kararının alınması, göçün maliyet ve risklerinin düşürülmesi ve göç edilen ülkede gündelik yaşamın idame ettirilmesindeki önemine dikkat çekerken (Massey *et al.* 1993: 449, Sassoon 2010: 35, İhlamur-Öner 2012: 313, Haug 2008: 590, Faist 2003: 272), Türkiye'ye Irak göçü üzerine çalışan sosyolog Didem Danış, Iraklı Hristiyanlar söz konusu olduğunda, bu ağlar içinde özellikle akrabalık ilişkilerinin ve dini ağların⁶ öne çıktığını vurgulamaktadır (Danış 2007: 605-6).

Türkiye'de geçici olarak ikamet eden Keldani göçmenler, bu süre içinde hem sayılan üçüncü ülkelerde, hem anavatanında, hem Avrupa ve Orta Doğu ülkelerinde bulunan diğer Iraklı-Keldaniler ile sürekli bir ilişki içindedirler.⁷ Bu ilişki, yirminci yüzyılın son on yılında, iletişim teknolojilerinin ucuzlaması ve yaygınlaşması ile paralel bir gelişme göstermiştir. Söz konusu tarihler aynı zamanda Irak'ta süregiden bir istikrarsızlığa ve şiddet ortamına işaret ettiğinden, bu süreç, insan hareketliliğinin yanı sıra, anavatanla göç ülkeleri arasında alternatif bilgi akışının hızlanmasını da beraberinde getirmiştir.

5- Türkiye, gerek uzun süre kendini 'göç alan' değil, 'göç veren' bir ülke olarak tanımlamış olması, gerekse ulus devletin inşası döneminde Türk kökenlilerin ülkeye yerleşmesine kolaylık sağlanması sebebiyle Avrupa dışından gelen ve Türk soylu olmayan göçmenlere 1934 İskan kanunu ve 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında kısıtlama uygulamaktadır. Buna göre, Avrupalı olmayan sığınmacılar geçici korunma altındadırlar ve ülkeyi er ya da geç terk etmeleri gerekmektedir. Türkiye'nin göç politikasına ilişkin kapsamlı ve güncel bir çalışma için bkz. Ahmet İçduygu, Sema Erder, Faruk Geçkaya. 2014. *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus Devlet Oluşumundan Ulus-ötesi Dönüşümlere*.

6- Dini ağların göç üzerindeki etkisine ilişkin bkz. Suna Gülfer İhlamur-Öner, "Ulus-Ötesi Göç Sürecinde Dini Ağlar ve Örgütler".

7- İstanbul'da transit göçmen olan ve bu makale hazırlandığı sırada ailesiyle birlikte Avustralya'ya göç eden Flona (21), akrabalarının İsviçre, Fransa, Yunanistan, ABD, Avustralya ve Irak'ta dağılmış olarak bulunduğundan ve hepsiyle temaslarının sürdüğünden bahsediyor.

Benedict Anderson'un daha 1994'te belirttiği gibi, teknoloji devrimi, göç deneyimini de köklü biçimde etkiler (1994: 322). Yirminci yüzyılın sonunda bilgi ve kültürel ürünlerin paylaşımının temel aracı kaset ve CD'lerden, bugün akıllı telefonlar ve internet aracılığıyla online paylaşım onların yerini almış durumdadır. Aynı şekilde, en yoksul evlerde bile Orta Doğu'da yayın yapan TV kanallarını izleyebilmek için uydu alıcıları bulunmaktadır (Danış 2006: 8).

Erişilebilir teknolojiler sayesinde iletişimin ekonomik elitlerin hakimiyetinden kurtararak yaygınlık kazandığını not etmek gerekir. Öte yandan göç süreci her ne kadar kişilerin ekonomik statülerini hızla olumsuz olarak etkileme potansiyelini taşıyorsa da, tüketim alışkanlıkları aynı hızla değişmemektedir.⁸ Akıllı telefonların ve internet erişiminin İstanbul'da ikamet eden Keldani gençler için vazgeçilmez rolü bu bağlamda anlaşılabilir.

Jane Sugarman (2004), Arnavutluk diasporasının müziksel ilişkileri üzerine makalesinde, bir grup elitin anavatanla kurulan ilişkilerin dışında kalmayı tercih ettiğini belirtir. Ancak Keldaniler örneğinde, sınırlı kişisel gözlemim, Keldani göçmenlerin hemen hepsinin iletişim araçlarını kullanarak anavatan ve diğer ülkelerdeki akrabalarla kurulan iletişime ortak olmayı arzu ettiği yönündedir. Bunda topluluğun aile ilişkilerinin sürdürülmesi konusunda muhafazakâr tutumunun ve söz edilen aile ilişkilerinin topluluğun temel birleştirici unsurlarından biri olarak görülmesinin etkili olduğu düşünülebilir (Gallagher 1999: 158). Zira iki ya da daha fazla ülkeye yerleşmiş olmakla birlikte anavatanla ilişkilerini sürdürmekte olan uluslararası aileler, yukarıda sözü edilen sosyal ağların en önemli bileşenlerini oluşturmakla birlikte, göçmenin hayatında ürün, hizmet, mal ve ekonomik kaynakların paylaşımı gibi çok boyutlu işlevler üstlenmektedirler.

Anavatanla bilgi akışını ya da bölünmüş aileler arasında haberleşmeyi sağlayan internet araçları olan online radyo kanalları, sohbet-*dating* siteleri ve tartışma gruplarının yanı sıra, ticari ve ekonomik ilişkiler için kurulmuş ağları da anmak gerekir.⁹ Bu gibi ağlar, uluslararası ilişkilerin az sonra ele alınacak kültürel boyutunun ötesinde, ekonomik bir boyut taşımakta olduğunu örneklemektedir.

İletişim teknolojileri, tüm bu sözü edilen işlevlerinin yanı sıra, çeşitli coğrafyalara yayılan Keldaniler için müziğin paylaşımı açısından da son derece önemli bir rol oynar. Kuşkusuz müzik paylaşılan tek kültürel ürün değildir. Ancak müziğin, sesin mesafeyi hızla aşma kapasitesi ile iletişim ve kayıt teknolojilerinin de yardımıyla- uzak mesafeler arasında kolaylıkla dolaşım imkanı taşıdığı açıktır.

Kaydedilmiş Müziğin Dolaşımı

Bir sosyal medya ürünü olarak Facebook ve video paylaşım platformu olarak YouTube, uluslararası Keldani ağlarının sıklıkla kullandığı müzik paylaşım mecraları olarak öne çıkmaktadır. Kişisel zevk ve tercihler doğrultusunda yapılan paylaşımların, topluluğun özellikle aynı yaş grubundaki çok sa-

8- Kişisel izlenimlere dayanan ve tartışmaya açık bir genelleştirme olarak öne sürülebilir ki, İstanbul'da ikamet etmekte olan Iraklı-Keldani'ler, büyük ölçüde, göç öncesi anavatanda orta sınıf ayrıcalıklarına sahiptir. Didem Danış (2010), Orta Doğu Stratejik Çalışmaları Merkezi için (ORSAM) hazırladığı raporda, İstanbul'a varmayı başaran Iraklıların belli bir sosyo-ekonomik statüye sahip olduklarını not eder. Bu bakımdan, İstanbul, mülteci olmak için sosyal ve ekonomik olarak "uygun" göçmenlerin belirlenmesinde bir tür filtre görevi görmektedir (24). Joseph Sassoon (2010) da *Iraklı Refugees (Iraklı Mülteciler)* kitabında, Géraldine Chatelard'ın 1999-2001 yılları arasında Ürdün'de ikamet eden Iraklı mülteci yaşamına odaklanan çalışmasına atıfta, alt sınıflara mensup Iraklıların ülkeden çıkma şansının bulunmadığını, ya da bunu yapabildikleri hallerde tüm mal varlıklarını satmak zorunda kaldıklarını, dolayısıyla yanlarında götürülecek bir ekonomik sermayeye sahip olmadıklarını kaydeder.

9- Chaldean American Chamber of Commerce (<http://chaldeanchamber.com>) gibi. İlgili web sayfasından ulaşılabilen çok sayıda ticari organizasyon bu ekonomik ilişkileri örneklemektedir (erişim 09.06.2014).

yıda üyesi tarafından beğeniliyor ve yeniden paylaşılıyor olması, üyeler arasındaki ortak beğenilere ve ifade biçimlerine dikkat çekmektedir. Bu gibi mecralarda paylaşılan Keldani müziğinin tüm dünyadaki Keldani gençler tarafından takip edilmekte olduğu, YouTube'da paylaşılan müzik videolarının¹⁰ altına Keldanice, Arapça ve İngilizce olarak yazılmış yorumlarla açıkça görülebilmektedir (Şekil 1).

Isaac Youkhana 1 year ago

i really enjoy this hymn you have posted up, god bless you for your work. I hope you see further in gods word. i also really enjoy the images in this video could you please send me these images to my email, isaac.youkhana@gmail.com thankyou.

Soraya Guy 2 years ago

this is st joseph choir in troy mi

Melody Charles 2 years ago

@PeterMansourMusic St. Peters I think.

PeterMansourMusic 2 years ago in reply to Melody Charles

@MemeChald which one?

Melody Charles 2 years ago

Thanks for uploading this hymn! And Where's this choir from? It sounds similar to the one in Sandiego, CA. :) anyway, i love it -3

bassam aliraqi 2 years ago

thank you good chaldean

JulietDavid 3 years ago

Amen shokha L shemokh maran esho mshekha

Şekil 1. YouTube'da paylaşılan Keldanice bir ilahinin altındaki İngilizce ve Keldanice okur yorumlarından bazıları (<http://www.youtube.com/watch?v=40nY6TRyo9k>, erişim 10.06.2014).

Bu gibi hazır paylaşım ortamlarının yansıra, Keldani-Asuri¹¹ toplulukların kendi müzik etkinliklerini paylaştıkları site ve forumlardan da söz etmek gerekir. Bu web sayfaları genellikle yarı-pro-

10- Beklenebileceği gibi bunlar, orijinal video-klipler, düşün gibi çeşitli topluluk etkinliklerinin canlı performans kayıtları ya da grup üyeleri tarafından amatör olarak fotoğraf slaytlarından oluşturulmuş videolar olabilirler.

11-Keldani ve Asuri terimleri aynı bölgede (Mezopotamya) ortak bir tarihe sahip olan, Aramice'nin iki farklı diyalektini konuşan ve biri Katolik, diğeri Ortodoks inanç sistemine dahil olan iki halka işaret etmektedir. Göç ile yerleşilmiş kimi ülkelerde bu iki topluluk arasındaki ayırım daha belirgin, ortak kültürel öğeler çevresinde tek bir kültür olarak algılanabilmektedirler. Bu sebeple dini olanlar dışındaki pek çok sosyal-kültürel ürün ve kurum Asuri-Keldani adıyla anılmakta da ya da bu halkların o bölgedeki demografik durumuna göre sadece birinin adını taşımaktadır.

fesyonele müzisyenler de dahil olmak üzere, farklı ülkelerde ikamet etmekte olan Keldani müzisyen ve grupların tanıtılması ile, onların müzik video/ses kayıtlarının paylaşılması ve varsa ticari albümlerinin satışı gibi görevler üstlenirler. Bazı web sitelerinin forum bölümleri ayrıca uluslararası Keldani topluluğunun yorumlarının paylaşımı için alan sunmaktadır (Şekil 2).¹²

Şekil 2. Kanada merkezli bir Asuri-Keldani müzik portalının genel görünümü
(www.qeenatha.com, erişim 12.05.2014)

Keldani müziğinin uluslararası dolaşımının ana aktörlerini topluluğun genç üyeleri oluşturmaktadır. Hayli küreselleşmiş bir dünyanın gençleri olan bu bireylerin dinleme alışkanlıkları da öz temsil (*self-representation*) süreçlerinin bir uzantısı olarak görülebilir. Bu bağlamda dinleme tercihleri, büyük ölçüde, Orta Doğu (özellikle Lübnan) popüler müziğinden, Batı ülkelerinin (özellikle ABD) popüler müziğine uzanan geniş bir yelpazenin yanı sıra, geçici ya da kalıcı olarak ikamet ettikleri bölgenin popüler müziğini kapsamaktadır. Bunun yanı sıra Keldani halk müziği -ve Kuzey Irak'tan gelen gençler için- Kürt halk müziği de dinleme tercihleri içinde önemli bir yer işgal etmektedir. Halk müziğinin (modern bir stilde icra edilen ve daha ziyade kentli bir halk müziği repertuarı), özellikle,

12- Kanada'da kurulmuş, Asuri-Keldani müzisyenlerin tanıtımı ve müzikal üretimlerinin paylaşımı için kullanılan İngilizce bir portal: <http://www.qeenatha.com> (erişim 12.05.2014);

www.qeenatha.com/forum/forumdisplay.php?f=185 (erişim 10.06.2014).

her yaştan üyenin katıldığı, düğün, nişan gibi topluluk etkinliklerinde ilgi çektiği görülmektedir. Kendi müziğinde Türk müziğinin etkileri olduğunu vurgulayan ve halk müziği-arabesk stilde Keldanice ve Arapça bir repertuvar icra eden şarkıcı Janan Sawa'nın, uluslararası Keldani topluluğu tarafından en önemli müzisyenlerden biri olarak kabul edilerek dünyanın her yerindeki düğün ve özel gecelere davet ediliyor olması buna örnek verilebilir.

Öte yandan özellikle İstanbul'daki genç Keldanilerin, göçlerinin bu transit durağında halk müziğinin daha 'otantik' dans (halay) müziği formlarını bir öz temsil aracı olarak kullandıkları görülmektedir. Flona'nın¹³ "Irak'ta sadece düğünlerde halay çekerdik, buradaki gibi her zaman oynanmazdı" (2 Kasım 2012) ifadesine karşın, halay çekmek, İstanbul'daki haftalık gençlik toplantılarının kapanışında istisnasız olarak toplu halde gerçekleştirilen bir etkinlik olarak göze çarpar. Toplantıların tamamında farklı dillerde popüler müzik örneklerinin dinlendiğini ve herkesin serbest olarak farklı aktivitelere yönlendiğini düşünülürse, göçmen gençlerin bu toplantıları topluluk algısını güçlendiren ve kimliklerinin kalbine temas eden bir topluluk etkinliğiyle tamamlamaları son derece anlamlı görünmektedir.

Kimlik ve kimlik inşası süreçleri, kişinin sahip olduğu ya da ilişkilendiği çok sayıda özelliğin (ırk, etnik aidiyet, yaş, cinsiyet kimliği vb.) bir ya da birkaçının, her bir verili durumda tercih edilerek işe koşulmasına işaret eder. Bunun yanı sıra, kimlik, 'öteki' ile karşılıklı ilişki bağlamında işler. Bu bakımdan, söz konusu gençler, göç süreçlerinin farklı aşamalarında, karşılaştıkları 'öteki' ile bir çatışma-müzakere ilişkisi içinde, göçmen, Orta Doğulu, Hıristiyan, Arap, Iraklı ya da Keldani veya bunlardan birkaçı birden olabilirler; ve kuşkusuz, bir başka çalışmanın konusu olmaya değer bir biçimde, müzikle kurdukları ilişki kimliklerinin bu çoklu yapısına referans vermektedir. Ancak Keldani gençler için tartışmasız en güçlü vurgunun hem bir dini kimliğe hem de etnik aidiyete vurgu yapan 'Keldanilik' üzerinde olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla bu genç üyeler için Keldani müziği temsil edici bir pozisyon üstlenmektedir.

Müzikolojik bir bakış açısıyla 'Keldani müziği' kavramını sorguladığımızda, konu üzerine akademik çalışmaların eksikliği de göz önüne alınarak, özellikle dini Keldani müziğinin (geleneksel örnekler açısından), Süryani ve Asuri müzik gelenekleri ile benzer makamsal bir yapı gösterdiği söylenebilir. Halk müziği de Kuzey Irak'ta yaşayan Keldaniler örneğinde görülebileceği gibi, bölgenin diğer halklarının müzik gelenekleriyle ilişki içindedir. Keldani popüler müziğinin ise, Orta Doğu ülkelerinin popüler müziğinden ayırt edilmesi hemen hemen imkansız gibidir. Elbette Keldani müziğinin en önemli ayırt edici noktasını Keldani dili oluşturmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi kültürel bağlamda Keldani ve Asuri kimlikler pek çok durumda tek bir kimlik gibi de algılanabilmekte, dolayısıyla Asuri icracılar da Keldani gençlerden aynı ilgiyi görebilmektedir. Bu bağlamda dilden bahsederken Arapça'ya yeğlenen ve aynı dilin diyalektleri olan Keldanice ve Asurice birlikte düşünülebilir.

Çalışma boyunca geleneksel bir müzik analizinden ziyade, bizzat topluluk üyelerinin müziksel estetik değerlendirmelerini anlamaya yönelik bir yaklaşım izlenmiştir. Bu bağlamda, Keldani müziğini bölgedeki diğer popüler müzik örneklerinden ayırmak amacıyla sorulan soruların cevabı, hemen her zaman Jan'ın (31) verdiği cevapla aynıdır: "Arap müziği daha süslü ve eğlenceye yönelik" (21 Mayıs 2012). Bu cümlede 'Arap müziği' ile, özellikle körfez ülkelerinin vurmali çalgılar (tef ve darbuka gibi) ve ritim ağırlıklı müzikal stiline kastedildiği düşünülebilir. Yine genç nüfusun

13- Görüşmecilerin korunması amacıyla gerçek isimler kullanılmamıştır.

estetik beğenileri göz önüne alındığında, ağırlıklı olarak, çoğunluğu genç erkeklerden oluşan vokal icracıların ilgi çektiği görülmektedir.

Asuri-Keldani popüler müziğinin anavatanda yaşayan ve çok beğenilen icracılarının (şarkıları YouTube'da bir kaç bin ila 95 bin arasında tıklanan Warda Silwa ve Stewart gibi) müziğinin, tamamen elektronik klavye ve midi seslerle (tercih edilen enstrüman sesleri gitar ve piyanodan, kaval benzeri yerel nefesli enstrümanlara kadar değişim göstermektedir) elde edilmiş bir alt yapı üzerine, nadiren keman gibi bir akustik enstrümanın (Arap keman icrasında görülen bir *sonorite* ve süslemelerle) kullanıldığı görülmektedir. Walter Aziz gibi ABD'de yaşayan (San Francisco, 21 albüm) müzisyenlerin üretiminde ise daha nitelikli bir düzenleme ve yer yer akustik enstrümanların kullanımı dikkat çekmektedir. Her halükarda, bahsedilen popüler müzik örneklerinin büyük ölçüde tonal bir ses alanında devindiğini belirtmek gerekir.

Son olarak, özellikle göçmen alt-kültürlerinin önemli bir ifade aracı olan rap müzik de Keldani gençler tarafından da aynı şekilde kullanılmaktadır. Bazı Keldani ve çok sayıda Asuri gencin amatör rap icraları YouTube gibi paylaşım sitelerinde bulunabileceği gibi, İstanbul'daki Iraklı-Keldani gençlerin bir kısmı da topluluk eğlencelerinde kendi *free-style* rap performanslarını gerçekleştirmektedirler.

Kayıt edilmiş müziğin dolaşımı, dindışı müzik kadar, dini müziği de kapsamaktadır. Uluşarı dolaşımında olan Keldani dini ilahileri iki grupta incelenebilir: İlk grubu, YouTube gibi video paylaşım platformlarında paylaşılan, profesyonel stüdyolarda kaydedilmiş örnekler oluşturmaktadır. Bu örnekler çoğunlukla, yukarıda bahsedildiği gibi, çok sayıda lokal veya Batılı müzikal enstrüman ya da çoğunlukla bunların midi veya *synthesizer*'da (org, elektronik klavye) elde edilmiş sesleri ile gerçekleştirilmiş ve smooth jazz, bolero gibi müzikal stillerdeki alt yapılar üzerine düzenlenmiştir. Bu noktada *synthesizer*'ın genel olarak Orta Doğu coğrafyasının müziğinde kullanımından söz etmek gerekir. Anne K. Rasmussen'in 1996 tarihli makalesinde belirttiği gibi, *synthesizer*, hem Arap coğrafyasında hem de diasporada icra edilen Arap müziğinin yaygın müzikal enstrümanı durumundadır (1996: 345). Bu klavyeler, makamsal dizileri çalmayı mümkün kılan yapılarının yanı sıra¹⁴, "tek başına bir orkestra" olarak (a.g.m. 359), özellikle göç edilen coğrafyada enstrüman çeşitliliğini sağlamayı veya yukarıda örneklendiği gibi, stüdyo maliyetlerini düşürerek ucuz kayıt yapabilmeyi mümkün kılmaktadır. Elektronik klavyeler, Irak ve İstanbul da dahil olmak üzere, Keldani kiliselerinde icra edilen canlı dini müzik performansının da başat araçlarıdır (Şekil 3).

Keldani gençler bu ilahileri yalnızca kutsal günlerde değil, çok sık olmamakla birlikte olağan günlerde de Facebook sayfalarında paylaşmaktadırlar. Dini müziğin bu şekilde paylaşımı bir başka travma yaşamış topluluk üzerine yapılmış çalışmanın bulgularını akla getirir: Srebrenitsa katliamından sonra, savaş sonrası dönemde Boşnak müziği üzerine çalışan Badema Softi 'in çalışması, *ilahijas* gibi dini formların nasıl gündelik yaşama sızdığını ve popüler formlara dönüştüğünü, halkın travmayla baş etme araçlarından biri olarak dini müziği nasıl kullandığını ortaya koyar (2011: 169).

İkinci grupta ise yeni bestelenmiş ilahilerin, çoğunlukla amatör biçimde gerçekleşmiş ses kayıtları yer almaktadır. Özellikle anavatanda kalan topluluk üyelerinin dini ilahi üretimine devam ettiği görülmektedir. Bir Türk TV dizisi *Dudaktan Kalbe*'nin tema şarkısı üzerine bestelenen ilahide görüleceği gibi, bu üretim var olan popüler müzikler üzerine dini sözlerin eklenmesi yoluyla gerçek-

14- Makamsal uygulamalara dini müziğin geleneksel örneklerinde sıklıkla rastlanmaktadır.

leşebileceği gibi, doğrudan yeni ilahilerin bestelenmesi de söz konusu olabilmektedir. Alan çalışmam sürecinde bana besteleri dinletilen ve halen Irak'ta yaşayan genç bir kadın besteci olan Salwa tarafından bestelenen ilahiler tamamıyla yeni bestelenmiş ilahilere örnek gösterilebilir.

Şekil 3. İstanbul'daki Iraklı-Keldani kilise korosunun bir provası, St. Espirit Kilisesi, Harbiye; 30 Haziran 2013. (fotoğraf: Evrim Hikmet Öğüt, koro üyelerinin izniyle)

Dini müzik üretiminin yeni besteler aracılığıyla devamı, anavatanda dini pratiklerin ne denli canlı tutulduğunu göstermektedir. Nüfusunun büyük kısmını dış göçle kaybetmekte olan bir azınlık topluluğu için böylesi bir çabanın önemi açıktır. Bunun yanında, söz konusu ilahilerin ulusaşırı Keldani topluluklarıyla paylaşılması, anavatandaki dini pratiklerin devamlılığını ve dinamizmini göçmen topluluklara taşımak bakımından son derece önemlidir. Her ne kadar Detroit (ABD) gibi merkezler¹⁵ dini pratikler ve dini eğitim açısından kendi araçlarına sahiplerse de Keldani topluluklarının pek çoğunun dini etkinliğinin anavatanından gelecek bu canlandırmaya ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

İstanbul'daki Iraklı-Keldanilerin Harbiye'deki Latin kilisesinde gerçekleştirdikleri haftalık dini ayinlerinde ilahileri söylemeyi üstlenen kilise korosunun genç üyeleri, yukarıda sözü edilen yeni bestelenmiş ilahilerin seslendirilmesi konusunda son derece isteklidirler. Koro üyeleri bu ilahilerden Irak'taki arkadaşları ya da çok kez yeni gelen göçmenler aracılığıyla haberdar olmakta ve cep telefonlarında taşıdıkları ses kayıtlarından öğrenmeye çalışmaktalar. Bu noktada, bahsedilen

15- Bu kentte yer alan 12 Keldani kilisesi, topluluğun büyüklüğü hakkında fikir verebilir.

koro üyelerinin kendilerinin de kısa zaman önce Türkiye'ye gelmiş olduklarını hatırlamak gerekir. Göçün sürekliliği, bu yeni ilahilerin taşınmasını mümkün kılarken, göç edilen ülkelerde yaşamakta olan Keldani topluluklarının dini pratikleri üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, pek çoğu uzun yıllardır İstanbul'da yaşamakta olan, Türk vatandaşı, Anadolu-Keldani topluluğu kendi cemaatinin küçüklüğü sebebiyle ayinlerini daha küçük bir kilisede gerçekleştirmektedir¹⁶ ve kendi kilise korosundan yoksundur. Iraklı-Keldani kilisesinin korosu, vaktiz, bayram gibi özel günlerde bu kilisedeki ayinlere de katılarak bu Anadolu-Keldani topluluğunun ibadetine gözle görülür bir tazelenme katmaktadır.

Müziğin Taşıyıcısı Olarak Göçmenler

"Yeni gelen göçmenler aracılığıyla sağlanan sürekli bilgi akışı" (Sengstock 2005: 51) gibi, göçün devamlılığı ile sağlanan sürekli bir müzik akışından da söz edilebilir. Göç her ne kadar göçmenlerin ekonomik ve sosyal sermayelerini kaybetmeleri¹⁷ ile sonuçlanabilecek zorlu bir süreçse de pek çok durumda göçmen, sahip olduğu bilgi ve becerilerden oluşan kültürel sermayesini göç sürecinde beraberinde taşımaktadır. Müziksel beceri ve bilginin oluşturduğu kültürel sermaye, göç edilen yerde ihtiyaçlar doğrultusunda tedavüle sokulmaktadır. Suriye'ye göç eden ve burada gece kulüplerinde müzisyenlik yaparak yerel ekonomik hayata dahil olan bir Iraklı ney icracısı örneğinde (Wilkes 2010: 18-19) olduğu gibi, İstanbul'da ikamet eden Iraklı-Keldaniler de İstanbul'da halihazırda kurulmuş olan Keldani göçmen ağlarına eklenirken müziğe ilişkin kültürel sermayelerini seferber etmektedirler. Keldani dini müziği sözlü olarak aktarılan bir müzikal gelenek olduğundan bu repertuarın bilgisine sahip olmak topluluk içinde önemli bir işlev olarak bireye statü kazandırabilmektedir. Bu bakımdan, Irak'ta farklı kiliselerde görev yapmış koro üyeleri kendi bölgelerinden getirdikleri repertuarın çeşitliliği ile bu sözlü kültürün en önemli araçları durumundadırlar ve İstanbul'a geldikten kısa süre sonra kendilerine topluluk içinde saygın bir yer edinirler.

Diğer yandan, zor koşullar altındaki bir ülkeden çıkmak müzik enstrümanlarının taşınmasını hemen hemen imkansız hale getirmektedir (Baily ve Collyer, 2006: 172). Bu durum İstanbul'daki Keldani topluluğu söz konusu olduğunda da gözlemlenebilir: Jan, İstanbul'a gelmeden önce Zahho'daki kilisede org icracısı olarak çalışmaktaydı ve İstanbul'daki Iraklı-Keldani kilisesinde de aynı görevi sürdürdü. Nasıl kendi klavyesini Türkiye'ye getirememişse, 2013 yılında İstanbul'dan ayrılarak Avustralya'ya yerleşirken de burada satın aldığı Korg PA60 klavyesini yanında götürmesi mümkün olmadığından enstrüman şimdi aynı kilisede yeni gelmiş amatör müzisyenlerce kullanılmakta.

İstanbul'daki Iraklı-Keldaniler örneğinde, bir transit durak olarak İstanbul'da profesyonel müzisyenlerin ve enstrümanların yokluğu, burada gerçekleşen topluluk eğlencelerinde kaydedilmiş müziğe duyulan ihtiyacı öne çıkartmakta ve bu durumda DJ'ler de profesyonel icracılar olarak aranan aktörler haline gelmektedir. Üç yıl süren alan çalışmam boyunca tanışma fırsatı bulduğum ve daha sonra ABD'ye göç eden iki Keldani DJ'den biri, Danyal (20'lerinin başlarında) İstanbul'da kaldığı süre boyunca genç topluluk üyelerinin partilerinde, düğün ve nişan gibi topluluk etkinliklerinde DJ olarak çaldı. Danyal, bugün en büyük Keldani yerleşimlerden biri olan Detroit'te yaşıyor ve orada bulunan göçmen ağının da yardımıyla profesyonel bir DJ olarak kariyer yapmaya çalışıyor.

16- Beyoğlu'da bulunan Keldani kilisesi kış aylarında Anadolu-Keldani topluluğunun ayinlerine ev sahipliği yaparken, yaz aylarında topluluğun iyice küçülmesi sebebiyle bu ayinler yapılamayıp, İstanbul'da kalan cemaat Iraklı-Keldanilerin Pazar ayinlerine katılmaktadır.

17- Göç sürecinde sosyal sermayenin kaybının göçmen ağları ile ikame edildiği düşünülebilir.

Öte yandan, Avrupa ve Amerika'da yerleşmiş Iraklı-Keldani toplulukları bu gibi topluluk eğlencelerinde canlı müzik edecek profesyonel müzisyen ve grupların varlığı açısından son derece şanslılar. Bu ülkelere yerleşmiş çok sayıda müzisyenin varlığı, dini müziğin devamlılığı açısından da önemli bir rol oynamaktadır. Rasmussen (1996), Detroit, Michigan'daki Arap-Amerikan müziği icrasından söz ederken, şarkı sözleri, jestler, dans ve ezgiler ele alındığında, buradaki müziğin daha 'otantik' olamayacağından ve 'eski ülke' ile 'yeni dünya' arasındaki müziksel yolun çok iyi bir biçimde örülmüş olduğundan söz eder (348). Rasmussen'in de belirttiği gibi bu ulusaşırı bağlantıları mümkün kılan, 78'lik plaklar döneminden başlayarak, birbirini izleyen teknolojik araçlardır.

Bunun yanı sıra, anavatanda ya da herhangi bir göç ülkesinde yaşayan ve davet üzerine farklı ülkelerde performans gerçekleştiren müzisyenler de ulusaşırı Keldani topluluklar arasındaki iletişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Jane Sugarman (2004), Arnavutluklu müzisyenlerin anavatan ve diaspora arasında kurdukları piyasa ilişkilerini ele aldığı makalesinde, müzisyenlerin yılın önemli bir bölümünde diaspora topluluklarını dolaşarak konser turneleri düzenlediklerinden bahseder. Bu turneler ve diasporadaki albüm satışları, aynı zamanda müzisyenlerin anavatanda devam eden kariyerlerini sürdürebilmeleri için önemli bir finansal kaynak sağlamaktadır. Kısacası, anavatan ile diaspora, kayıt, konser ve tüketim aşamalarında farkı roller üstlenen tek bir aya işaret etmektedir (24-25). Literatürde henüz Keldani müzik endüstrisi üzerine yapılmış bir araştırma ve ulaşılabilir veriler bulunmamakla beraber, benzer market ilişkilerinin Keldani müziği için de geçerli olduğu varsayılabilir; zira Melih Duygulu da Süryani müziğinden söz ederken 1960-70'li yıllarda Süryani plaklarının, daha sonra ise kasetlerin Lübnan, Suriye, Türkiye, Irak, Almanya ve İsveç gibi ülkelerde basılmış olduğunu belirtir (2005: 320)¹⁸.

Rami'nin (26) anlattığı kadarıyla, Kuzey Amerika'da yerleşik müzisyenlerden bazıları "yaz aylarında Amerika ve Kanada'da bir ayda en az 20 düğünde çalışıyorlar" (22 Kasım 2013). YouTube'da yapılan kısa bir arama, ulusaşırı Keldani topluluğunun yakından tanıdığı, 1980'de zorunlu olarak Irak'tan çıkarak iki yıl Yunanistan'da yaşamış ve ardından ABD'ye yerleşmiş müzisyen Janan Sawa'nın Fransa, İsveç, Avustralya ve ABD'de çeşitli düğün ve özel gecelerden oluşan performans videolarını art arda ortaya koyarken, Rami'nin tezinin pek de abartılı olmadığını düşündürmektedir (Şekil 4).

Ayrıca, Sawa gibi dışarıda yaşayan müzisyenlerin anavatanda da en çok dinlenen müzisyenler arasında olması, diasporanın anavatanın müziksel dünyasına ve dahası anlam dünyasına olan etkisinin bir göstergesidir. Deniz Yılmaz, Süryani kültürü üzerine kitabında, 1960'lı yıllarda Avrupa'ya göç eden Süryanilerin müzik üretimlerinde bu tarihlerden itibaren bir patlama ve özgürleşmeden söz eder (2009: 171). Avrupa'da ortaya çıkan müzisyen ve gruplar bu tarihten itibaren anavatandaki müzik üretimini de etkilemeye başlamıştır. Bu bakımdan, Thomas Torino'nun (2004) belirttiği gibi, diaspora deneyimini herhangi bir göç deneyiminden ayıran, anavatanla kurulan ilişkilerin karşılıklılığıdır.

18- Her ne kadar söz edilen halk Keldaniler değilse de aynı coğrafyadan ortak bir tarihe sahip bir diğer topluluktan bahsedilmektedir. Asuri, Keldani ve Süryani tarihinin temel dini inanışlar dışında kültürel olarak ortaklığı göz önüne alındığında örnek Keldaniler için de okunabilir.

Şekil 4. Janan Sawa'nın İsveç, Avustralya ve ABD'de katıldığı etkinliklerin YouTube'da bulunan videoları (<http://www.youtube.com/watch?v=ShwfxClc3Oc>, <http://www.youtube.com/watch?v=iGDBTaoE47A>, <http://www.youtube.com/watch?v=vWJdBtfm0Dc>, erişim 10.06.2014).

Sonuç

Uluslararası göçmen ağları ya da diaspora ağları söz konusu olduğunda anavatanın merkezi konumunun tartışılmalı hale geldiği ve çok merkezli bir yapının belirginleştiği yatay ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Bu yatay ilişkiler, anavatan ile göç edilen coğrafya arasındaki ikiliği aşarak, hem diğer göç mekanlarını, hem de daha anavatandayken bile müzikal üretim üzerinde etkili olan diğer kültürlerin (Keldani müziği söz konusu olduğunda Kürt müziği, Türk müziği, Orta Doğu müzik piyasası ve Batı popüler müziği gibi) etkisini de kapsamaktadır.

Uluslararası Keldani ağları arasındaki ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkilerin göçün her aşamasında etkili olduğu ve dünyanın dört bir yanına dağılmış ve son yıllarda anavatanda ağır travmalar yaşamış bir dini azınlık topluluğu için önemli bir birleştirici unsur olduğu açıktır. Her türlü müziksel deneyim de, söz konusu toplulukları gerek fiziksel gerekse duygusal bağlamda bir araya getirmekte, ortak bir hafıza ve kültür dağarına seslenerek aidiyet ve öz temsil süreçlerinde etkili olmaktadır. Kaldı ki müzik üretimi de çoğu durumda ağlar arasında kurulan ekonomik ilişkiler bağlamından ayrı düşünülemez. Son olarak, farklı ülkelerde ve göçlerinin çeşitli aşamalarında, farklı koşullar altında yaşayan Keldaniler için ortak bir müzik evreni kurmanın bir tür eşitleme zemini oluşturduğu ileri sürülebilir.

Söz konusu müziksel iletişimin, dini müzik pratiklerine de yayılması ise, topluluğun dini pratiklerinde sürekli bir tazelenme etkisi yaratmakta, topluluğun yerinden edilme ve savaş süreç-

lerine ilişkin travmalarını dindirmekte etkili olmaktadır. Müziğin dolaşımının sadece kaydedilmiş müziğin dolaşımını değil, aynı zamanda bizzat göçmenlerin ve mobilize müzisyenlerin aracılığını kapsaması ise hem sözlü kültürün devamını sağlayan, hem de yukarıda sayılan aidiyet, kimlik, dayanışma hissini ete kemiğe büründürerek güçlendiren bir faktör olarak görülebilir.

Referanslar

- Albayrak, Kadir. 1997. *Kedaniler ve Nasturiler*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Anderson, Benedict. 1994. "Exodus" *Critical Inquiry* 20 (2): 314-327.
- Baily, John, Michael Collyer. 2006. "Introduction: Music and Migration". *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 32 (2): 167-182.
- Danış, A. Didem. 2006. "Waiting on the Purgatory: Religious Networks of Iraqi Christian Transit Migrants in Istanbul" *EUI Working papers*. 25.
- Danış, Didem. 2007. "A Faith that Binds: Iraqi Christian Women on the Domestic Service Ladder of Istanbul". *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 33. (4): 601-615.
- Danış, Didem. 2010. *Away From Iraq: Post 2003 Iraqi Migration to Neighboring Countries and to Turkey*. Ankara: OSRAM (Center for Middle Eastern Strategic Studies).
- Dufoix, Stephane. 2011. *Diasporalar*. çev. Işık Ergülen. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Duygulu, Melih. 2005. "Süryanilerde Müzik Kültürü" *Süryaniler ve Süryanilik II*. ed. Ahmet Taşğın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli. Ankara: Orient Yayınları.
- Faist, Thomas. 2003. *Uluslararası Göç ve Uluslaşır Toplumsal Alanlar*. çev. Azat Zana Gündoğan, Can Nacar. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Gallagher, Barbara George. 1999. *Chaldean Immigrant Women, Gender and Family*, Wayne State University.
- Haug, Sonja. 2008. "Migration Networks and Migration Decision-Making", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, (34) 4: 585-605.
- Ihlamur-Öner, Suna Güler. 2012. "Ulus-Ötesi Göç Sürecinde Dini Ağlar ve Örgütler" *Küreselleme Çağında Göç, Kavramlar Tartışmalar*, ed. S Güler Ihlamur-Öner and N. Aslı Şirin Öner: 309-333. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İçduygu, Ahmet; Sema Erder; Ömer Faruk Geçkaya. 2014. *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus Devlet Oluşumundan Ulus-ötesi Dönüşümlere*. İstanbul: Koç üniversitesi Araştırmaları Merkezi.
- Kaya, Ayhan. 2004. "Political Participation Strategies of the Circassian Diaspora in Turkey". *Mediterranean Politics*. 9 (2): 221-239.
- Kissau, Kathrin, Uwe Hunger. 2010. "The Internet as a Means of Studying Transnationalism and Diaspora" *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. ed. Rainer Bauböck and Thomas Faist. Amsterdam: Amsterdam University Press. 245-265.
- Kozinets, Robert V. 2013. *Netnography: Doing Ethnographic Research Online*. SAGE Publications.
- Massey, D; Arango, J; Hugo, G.; Kouaouci, A.; Pellegrino, A.; Taylor, J.E. 1993. "Theories of International Migration: A Review and Appraisal". *Population and Development Review*. 19 (3): 431-466.
- Ramnarine, Tina. 2011. "Music in Circulation Between Diasporic Histories and Modern Media: Exploring Sonic Politics in two Bollywood Films *Om Shanti Om* and *Dulha Mil Gaya*". *South Asian Diaspora*. 3 (2): 143-158.

- Rasmussen, Anne K. 1996. "Theory and Practice at the 'Arabic Org': Digital Technology in Contemporary Arab Music Performance". *Popular Music*.15 (3): 345-365.
- Sassoon, Joseph. 2010. *The Iraqi Refugees, The New Crisis in the Middle East*. I.B. Tauris.
- Sengstock, Mary. C. 2005. *Chaldeans in Michigan*. East Lansing, Michigan: State University Press.
- Softić, Badema. 2011. "The Music of Srebrenica after the War. Attitudes and Practice among Surviving Bosniacs, Music Therapy, and Music Works in the Name of Srebrenica" *Folks Art Croatian Journal Of Ethnology and Folklore Research (Narodna umjetnost Hrvatski asopis za etnologiju i folkloristiku)*, (1): 161-181.
- Sugarman, C. Jane. 2004. "Diasporic Dialogues: Mediated Music and the Albanian Transnation" *Identity and the Arts in Diaspora Communities*. ed. Thomas Turino and James Lea. Harmonic Park Press.
- Turino, Thomas. 2004. "Introduction: Identity and the Arts in Diaspora Communities" *Identity and the Arts in Diaspora Communities*. Ed. Thomas Turino and James Lea. Harmonie Park Press.
- Wilkes, Sybella. 2010. *Out of Iraq: Refugees' Story in Words, Paintings and Music*. London: Evans Brother's Limited.
- Wood, Abigail. 2008. "E-Fieldwork: A Paradigm for the Twenty-first Century?". *The New (Ethno) musicologies*, ed. Henry Stobart: 70-187. Maryland: The Scarcrow Press, Inc.
- Yılmaz, Deniz. 2009. *Süryaniler: Kadim Bir Halk*. İstanbul: Asi Kitap.